

Kerki hakda söhbet açsak...

Category: Goşgular, Kitapcy, Nukdaýnazar, Sözler, Taryhy makalalar, Taryhy şahslar

написано kitapcy | 23 января, 2025

Kerki hakda söhbet açsak... KERKI HAKDA SÖHBET AÇSAK...

Diýarymyzyň gündogarynda ýerleşen, taryhy geçmişde iñňän gülläp ösen we şan-şöhrata beslenen gadymy Kerki şäheri, onuň harby-goranyş berkitmesi bolan galyň diwarly mähnet galasy hakynda, şäheri we galany Ymam Maruf Kerkinin esaslandyrandygy, şondan ötri onuň adynyň bu ýere dakylandygy hakynda ýerli ýasaýjylaryň arasynda henize-bu güne çenli dürli rowaýatlar aýdylyp gelinýär. Ol rowaýatlar bolsa diýseň tolgundyryjy hem-de biri-birinden gyzykly.

Yslam äleminde giň meşhurlyga eýe bolan Ymam Maruf Kerki hakynda taryhy rowaýatlar Orta Aziýa, Eýran, Kawkaz, Arap ýurtlarynyň halklarynyň arasynda-da giňden ýaýrapdyr. Bu rowaýatlar has gin hem-de has köp sanly görnüşde baryp gadym eýýamlardan başlap, hatda XIX asyryň ikinji ýarymynda-da juda ýörgünlü bolupdyr. Şeýle bolansoň, Orta Aziýanyň, şol bir wagtyň özünde-de häzirki Lebap welaýatynyň gadymy geçmişdäki halklarynyň taryhy hem-de etnografiýasy bilen içgin gyzyklanan Ýewropa alymlarynyň esasy ünsüniň bu güzel şähere gönükdirilmegi tebigy ýagdaýdyr. Olardan görnükli Ýewropa alymy, Praga uniwersitetiniň professory Arminiý Wamberi, meşhur rus alymy, akademik A.N.Samoýlowiç we beýleki jahankeşdeler Kerkide bolup, onuň taryhy geçmişine, Ymam Maruf Kerki bilen baglanychykly rowaýatlaryň döremegine aýratyn uly ähmiýet beripdirler we gymmatly ýazgylar galdyrypdyrlar.

Jahankeşde derwüş, alym Arminiý Wamberi 1863-nji ýylyň tomsunda Kerki şäherinde bolup, onuň geografik taýdan ýerleşishi, mikrorelýefi, ilitynyň ýasaýyş durmuşy, şertleri we beýleki ahwalatlary hakynda iñňän gyzykly, üns çekiji maglumatlary beripdir.

Şäheriň «Kerki» adyndan ozalky adynyň nähili atlandyrylandygy, «Kerki» sözünüň neneň-niçik emele gelendigi hakyndaky

maglumatlary-da A.Wamberiden tapmak mümkün. Alymyň meşhur «Orta Aziýa syýahat» atly kitaby biziň üçin uly taryhy gollanma bolup hyzmat edýär. Görnükli rus alymlary akademik A.N.Samoýlowiçiň we A.I.Belýaýewiň käbir işlerinde hem bu gadymy şäher we onuň döreýiš taryhy bilen baglanyşykly rowaýatlaryň käbir görnüşlerine gabat gelmek bolýar.

Meşhur alym-arheolog akademik Mihail Ýewgenýewiç Masson özüniň «Kerki şäheriniň geçmişi» diýen ylmy işini turuwbaşdan Kerki hakyndaky iñňän gadymy rowaýatyň has soňrak ýazga geçirilen tekstinden bir täsin parça getirmek bilen başlapdyr. Onda esasan, şeýle diýilýär: «*Kerki bir wagtlar hökümdar Şa-Aňkanyň galasy bolup hyzmat edipdir. Kerkiçide bolsa şol wagtlar onuň şazada gyzy Turanyň köşgi ýerleşipdir. Rowaýatyň beýleki bir wariantynda onuň köşgünüň Daşlykda ýerleşendigi aýdylýar*». Bu gadymy şäheriň häzirki «Kerki» ady VII asyryň ikinji ýarymynda we VII asyryň başında bu galada ýaşap öten meşhur hökümdar Ymam Maruf Kerkiň adyndan gelip çykypdyr. Ymam Maruf Kerki bolsa Zemma şäheriniň meşhur häkimi bolup, örän köp ýyllap bu galada hökümdarlyk edipdir. Ol sufizmiň iñňän görnükli wekilidir. Akademik M.E.Massonyň ýazmagyna görä, Ymam Maruf Kerki alym-filosof, astronom, şahyr, müneçjim, sopy adam bolupdyr. Ol ençeme goşgularyň, diwanlaryň, traktatlaryň we beýleki onlarça ylmy işleriň awtory hasaplanýar.

Onuň ylaýta-da ekzegetika, etika ylymlary boýunça ýazan traktatlary bellidir. Türkmenistanyň at gazanan artisti Tuwakgylyç Gurbanýaz oglunuň berýän maglumatlaryna görä, Ymam Maruf Kerki Orta Aziýada, esasan-da Zemma şäherinde çaphana ýa-da kitap daşbasmasyny ilkinji ýola goýan meşhur alymlaryň biridir. Ymam Maruf Kerkiň hakyky öz ady Marufdyr. Ymam onuň öz döwründe gazanan hormatly ruhany derejesidir, Kerki bolsa lakamydyr. Çünkü Ymam Marufa bir gezek hindi kerkeini sowgat gowşupdyrlar. Kerk atly bu haýwany uzak wagtlap aýagulag edip münüp gezeni üçin, oňa soň-soňlar «Kerki» lakamyny beripdirler. Şondanam Ymam Marufyň Kerki lakamy onuň adynyň yzyna tirkelip aýdylýedir.

Taryhy rowaýatlarda aýdylýan maglumatlary deňesdirip görenimizde, dogrudan-da, Ymam Marufyň Kerki galasynda we onuň

ýerli welaýatynda uzak wagtlap hökmürowan häkim hem-de ýmam bolup höküm sürendigi tassyklanýar. Ýone onuň il arasyndaky ýerli rowaýat boýunça bu ýerde aradan çykandygy, Kerkide jaýlanandygy, üstüne kaşaň mawzoleý dikeldilendigi hakyndaky maglumatlar näbelli bolup galýar. Emma bu ýerdäki gadymy yslam mazarystanlygynyň günorta-günbatar tarapynda, hakykatdan-da Ymam Kerki-Ata kümmeli we onuň gabry bar. Ýerli ilat bu kümmeli we Ymam Maruf Kerkinin uly gabryny mukaddes we keramatly ýere öwrüpdirlər. Häzir hem onuň gabrynyň üstüne dikeldilen mawzoleý öz kaşaňlygy, nepisligi hem-de owadanlygy bilen bu ýere gelýänleriň ünsüni özüne çekýär. Şu kaşaň mawzoleýiň özünde bolsa Ymam Maruf Kerkinin mazarynyň başujuna goýlan, ýüzünde iñňän çeper ýazgylary hem-de oýmurlary bolan mermerden gabrüsti daşlaryň ikisi bolup, olar häli-häzire çenli saklanyp galypdyr. Olaryň ýüzündäki çeper ýazgylar, esasan, akademik M.Ý.Massonyň we doktor W.N.Pilipkonyň ylmy taýdan tassyklap görkezmegine görä, keramatly Gurhanyň mukaddes sürelerinden hem-de aýatlaryndan böleklerden, Ymam Maruf Kerkinin hususy durmuşyna we onuň aradan çykan wagtyna degişli käbir gysgaça, ýone çuň manyly sözlerden ybaratdyr.

Akademik M.Ý.Masson «Kerki şäheriniň geçmişi» diýen ylmy işinde Ymam Maruf Kerkinin başujunda goýlan şolar ýaly mermerden gabrüsti ýazgylar daşlaryň bu ýerde ýene bäs sanysynyň bardygyny belläp şeýle ýazypdyr:

«Kerki depeleriniň birinde göýä zaýalanan we ýüzünde iñňän çeper oýmurlary bolan ýazgylar gabrüsti daşlaryň metjidiň galyndylary bilen birlikde tapylandygy öz wagtynde bellenildi. Galadan demirgazykda ýerleşýän Abul Mälîk patyşanyň mawzoleýiniň ýanyndaky gonamçylykda ozal (bu ýerde M.Ý.Masson özüniň 1948-nji ýylyň güýzünde GTAKE-niň XII otrýadyna ýolbaşçylyk edip Kerkä gelip gidendigini göz öñünde tutupdyr - Ş.H.) bäs sany ýazgylar mermerden gabrüsti daşlar ýatyrdy».

Taryhy çeşmeleriniň hem-de gadymy ýazgylaryň birentek galyň gatlaryny irginsizlik bilen barlap, içgin öwrenen alym-arheolog M.Ý.Massonyň soňky pikirine görä, ozalky Zemmanyň ornunda öz Kerki adynyň galandygyna garamazdan, bu ýanbermez galada we onuň ýerli welaýatynda hökümdarlyk edip geçen Ymam

Maruf Kerki şu ýerde aradan çykan bolsa-da, haýsydyr bir sebäbe görä, ol Bagdatda jaýlanylypdyr.

Ymam Maruf Kerki hijri senesiniň 200-nji ýylynda, ýagny, milady senesiniň 815-816-njy ýyllarynda aradan çykypdyr. Şol zamanlarda Kerki galasy we onuň welaýaty arap halyflygynyň düzümine giripdir we halyflygyň merkezi paýtagty Merw (Mary - Ş.H.) şäheri bolupdyr. Munuň özi Ymam Maruf Kerkiniň hakykatdan-da Bagdatda jaýlanmak mümkünçiligini aradan aýyrmaýar. Çünkü arap halyflygynyň ymamlarynyň hem-de görnükli ruhanylarynyň, goşun serkerdeleriniň arasynda gadym eýýamlardan däp bolup gelýän kada-kanuna laýyklykda yslam dinini ýer ýüzüne ýaýratmak we ornaşdyrmak ugrundaky göreşde we söweşde gurban bolanlaryň her biriniň jesedi onuň göbek ganynyň ilkinji daman ýerinde, ýagny, öz dogduk mekanynda jaýlanypdyr. Emma Kerki hakyndaky taryhy rowaýatlarda Ymam Marufyň mazary Kerkide – Ymam Kerki ata kümmetinde ýerleşýär, hatda onuň mazarynyň başujunda ýazgyly mermerden gabrüsti daşy bar diýlip görkezilmeginiň bir ujynyň hakykata juda laýyk gelmegi ähtimal zatdyr. Sebäbi şol zamanalarda her bir yslam ruhanysy, goşun serkerdesi birdenkä wepat bolsa, ýa-da şehit ölse, onuň ganynyň dökülen ýerinde ýa ölen ýerinde mukaddes Gurhan bilen birlikde onuň hususy zatlaryndan, mysal üçin, egin-eşiginden, öz ulanan zatlaryndan iň möhüm we keramatlylaryndan haýsy-da bolsa bir zadyny jaýlap, göýä onuň öz hakyky jesedi jaýlanan ýaly, şol ýerde onuň üstüne gümmez ýa-da sagana dikeldipdirler. Taryh ylmy edebiýatynda şonuň ýaly, içi boş, simwolik mazarlara «kenotaplar» diýilýär.

Ýöne halk köpçüligi welin, şeýle simwolik mazarlary hakyky öz bolşunda kabul edýär we ony keramatly, mukaddes mazar hasaplaýar. Elbetde, Ymam Maruf Kerkiniň bu ýerdäki mukaddes we keramatly mazary babatynda-da biz ýokarky pikiriň, ýagny, akademik M.Ý.Massonyň öñe süren pikiriniň tarapynda durýarys. Çünkü biz Orta Aziýada, hatda hut Lebap welaýatynda hem şeýle simwolik mazarlaryň, ýagny, kenotaplaryň onlarçasynyň bardygyna anyk göz ýetirýärис.

Ýöne şonuň ýaly pikirleri öñe sürmek bilen biziň ylmy çaklamamyz gutarnykly däldir. Entek diňe bir taryhy

rowaýatlarda ýa ylmy ýazuw çeşmelerinde görkezilen maglumatlary öwrenmek bilen çäklenmeli däldir, eýsem-de bolsan munuň özi düýpli arheologik barlaglaryň netijesine hem birebir baglydyr. Şu nukdaýnazardan çemeleşmek arkaly Kerkidäki Ymam Kerki-Ata gonamçylygynda we mawzoleýiň özünde geljekde düýpli arheologik-barlag işleri geçirilse, munuň özi has anyk, has giň we has doly ylmy maglumatlary berip biler.

Biz bu makalamyzda Ymam Maruf Kerki hakyndaky taryhy rowaýatlardan biriniňem doly mazmunyny mysal getirmegi makul bilmedik. Sebäbi olar köp we dürli görnüşlerde aýdylýar.

Ymam Maruf Kerku ruhany hem biziň topragymyzda ýaşap geçen harby serkerdeleriň biri bolany üçin, onuň ömrünü we işini öwrenmek taryhymzy dikeltmek üçin örän gymmatlydyr. Watanymyzyň we halkymyzyň geçmiş taryhynyň täzeden, doğruçyl, bütin aýdyňlygy bilen ýazylýan mahalynda şeýle taryhy şahslaryň geçmişini düýpli öwrenmek, ýüze çykarmak zerurdyr.

Şırlı HUDAÝNAZAROW.

esger_98 Taryhy makalalar